

Emésztés

Az emésztőrendszerek típusai ^{2/23}

- egysejtűekben és primitív soksejtűekben intracelluláris emésztés
- fejlett soksejtűekben extracelluláris
- igen sokféle extracelluláris emésztőrendszer található az állatvilágban, de 3 alaptípus a "reaktor" (ahol az emésztés történik) működése alapján
  - szakaszos, keveréses reaktor - vakon végződő üreg, egy adag be, ha vége az emésztésnek, salakanyag ki, újabb adag be (pl. hidra)
  - folyamatos áramlású, keveréses reaktor - folyamatos bevitel, keveredés a bentlévővel, túlfolyón kilépés (pl. kérészek bendője)
  - adag-áramlásos, keveretlen reaktor - a táplálék csőszerű reaktoron halad végig, összetétel helyfüggő (pl. gerincesek vékonybele)

Általános felépítés

- a bélcsatorna topológiailag külvilág
- be-, és kijáratát szfinkterek és egyéb képletek védik
- a csatornán belül a táplálék mechanikai, kémiai és bakteriális behatásoknak van kitéve
- emésztőnedvek lebontanak, tápanyagok felszívódnak, emésztethetetlen anyagok széklettel távoznak
- a tubuláris szerkezet funkcionális specializációt tesz lehetővé (pl. savas és lúgos környezet)
- a bélcsatorna részei: fejbél, előbél, középbél, végbél

A fejbél

- itt lép be a táplálék - evéssel és nyeléssel kapcsolatos struktúrák: szájszervek, szájüreg, garat, csőr, fog, nyelv, nyálmirigy, ha szükséges, szervek a légutak elzárására (gége)
- legtöbb soksejtűben van nyálmirigy: nyelés segítése (mucin - mukopoliszaharid)
- lehet még: enzim, toxin, véralvadásgátló (vámprók, pióca, stb.)
- nyelv a gerinchúrosoktól - táplálék aprítása, nyelés, táplálék megszerzése (hangyász, kaméleon), kemorecepció (ízlelőbimbók)
- a kígyók mintát vesznek a levegőből és a szájpadrás kemoszenzoros Jacobson szervébe törlik

Az előbél

- legtöbb fajban nyelőcső és gyomor
- a nyelőcső a gyomorba továbbítja a táplálékot
- ritkán táplálkozókban raktározás céljából begy lehet (pióca), madarak másra is használhatják (begytej)
- az emésztés elsősorban a gyomorban és a középbélben történik
- legtöbb gerincesben pepszinogén és HCl
- egyszerű gyomor mindenevőkben és húsevőkben
- redők és gyomormirigyek
- összetett gyomor kérődzőkben - két gyomorrész: fermentatív (bendő+recésgyomor - cellulóz) és emésztő (leveles+oltógyomor [enzimek csak itt])
- teve, láma, alpakka, vikunya hasonló gyomor
- más fajokban is van fermentáció az emésztő gyomor előtt: kenguru, tyúkalkatú madarak
- madarakban lehet előgyomor (emésztés) + zúza

A középbél I.

- gerincesekben a vékonybél (duodenum, jejunum, ileum) alkotja, a gyomortól a pilorus választja el
- húsevőkben rövidebb, növényevőkben hosszabb - ebihalban hosszabb, mint a békában
- duodenum (tizenkétujnyi bél): nyálka és emésztőfolyadék termelés + epe és hasnyálmirigy váladék beömlése - gyomorsav semlegesítése, tápanyagok bontása
- jejunum (éhbél): emésztőnedvek + felszívás
- ileum (csípőbél): elsősorban felszívás, kevés emésztőnedv szekréció
- a vékonybéltre jellemző a nagy felületű epithelium: felület csak 0,4 m², de cirkuláris redők, bélbolyhok, kefeszegély - 200-300 m²

A középbel II.

- a cirkuláris redők lassítják is a táplálék mozgását
- a bélbolyhok (kb. 1 mm) köralakú bemélyedések (Lieberkühn kripta) alján ülnek - a boholy közepén centrális nyirokér, körülötte arteriolák, kapillárisok és vénák
- hosszanti simaizomelemek - kontrakciójuk kiüríti az ereket
- a hám főként enterocitákból áll (3-6 napig élnek, a kriptákban termelődnek - citosztatikum kezelés), ezeken kefeszegély (kb. 1 μ hosszú, 0,1 μ széles, 200.000/mm²); szoros illeszkedés, dezmoszóma
- a kefeszegély felszínén glikokalix: hidrolázok (glikoproteinek) és lumináris transzporterek, belsejében aktin - a sejtek bázisán aktív Na-pumpa és különféle transzporterek
- enterociták között elszórtan mucin termelő sejtek

Az utóbél

- az emésztetlen maradékokat tárolja - só- és vízvisszaszívás
- gerincesekben a vékonybél végső szakasza és a vastagbél végzi ezt a funkciót
- sok növényevőben a fermentáció helye az utóbél
  - vastagbél (adag-áramlásos reaktor - ló, zebra, elefánt, rinocérosz, szirén, stb.)
  - vakbél (folyamatos áramlású keveréses reaktor - kisebb állatok, pl. nyúl, sok rágcsáló, koala, oposzum, stb
- a vastagbél a kloákába (nyálkahal, cápa, rája, kétéltűek, hüllők, madarak és néhány emlős), vagy a végbélbe torkollik, majd székelés során az anuson keresztül jut a külvilágba a széklet
- a székelés és vizelés magatartási kontroll alatt áll - "körbevizelni a szobát"
- a gerincesek bélcsatornájának áttekintése

A bélcsatorna motilitása I.

9/23

- a bélcsatorna összehúzóási és béltartalom (chymus) továbbítási képessége a motilitás
- szerepe:
  - a táplálék továbbítása a felvételtől a székelésig
  - a táplálék őrlése és dagasztása, hogy az elkeveredjen az emésztőnedvekkel, és oldható formába kerüljön
  - a béltartalom keverése, hogy az epitélium mindig friss résszel érintkezzen
- kizárólag izmok biztosítják a gerincesekben (főleg sima) és ízeltlábúakban (harántcsikolt), egyéb gerinctelenekben vagy csak csillók, vagy izmok és csillók együtt
- a tápcsatorna kezdeti szakaszában (szájüreg, garat, nyelőcső felső harmada) harántcsikolt izom, a végbél külső záróizma is - nagyrészt akaratlagos működtetés, másutt enterális idegrendszer

A bélcsatorna motilitása II.

10/23

- gerincesekben a bélcsatorna rétegei: serosa, hosszanti és körkörös izomréteg, submucosa, a nyálkahártya saját izomzata, lamina propria, epitélium
- két alapvető mozgásforma: perisztaltikus hullám (hosszanti és körkörös izmok) és szegmentáló mozgás (körkörös izmok)
- a nyelés bonyolult reflexfolyamat; nyelőcső felső 6-8 cm-je vázizom, alsó 10-12 cm-je simaizom, köztük átmeneti zóna; alul, fölül funkcionális szfinkter
- a nyelv a szájpadláshoz nyomja a falatot, száj zárt - a légyszájpad elzárja az orrgaratot, a falat a garatba kerül - mechanoreceptorok a szájpadban és a garatban: megállíthatatlanul megindul a nyelés
- légutak elzáródása, perisztaltikus hullám, szfinkterek ellazulása a kellő időpontban

A bélcsatorna motilitása III.

11/23

- hányás - bonyolult reflex folyamat, légzőizmok is segítik - vékonybélből fordított perisztaltika belégző izmok aktiválódnak - negatív mellúri nyomás, hasizmok kontrakciója - nagy nyomás különbség - alsó nyelőcső szfinkter ellazul
- a nyelőcsőbe jutó béltartalom öklendezéskor visszalép, hányáskor kilégző izmok aktiválódnak, felső szfinkter ellazul
- három központ a nyúltvelőben: centrális hányás (öklendezés nélkül), öklendezés (hányás nélkül), kemoreceptív triggerzóna
- ingerek: direkt (agyhártya gyulladás, undor), kémiai (apomorfin, mustáros víz), mechanikai (hátsó garatfal), zsigeri (hashártya, méh, vesemedence, here), egyensúlyszerv
- reflux - a cardia rosszul zár, savas gyomortartalom visszajut a nyelőcsőbe - gyulladást, rákot okozhat
- regurgitáció: kérődzőkben - gyomortartalom visszafolyik a szájba hányás nélkül

A bélcsatorna motilitása IV.

12/23

- a gyomor részlegesen zárt kontrakciós gyűrű mellett végez perisztaltikát - keverés, de ez nem teljes - patkánykísérlet különböző színű táplálékokkal
- vékonybél - körülírt tágítás hatására perisztaltika
- bélezáródás - mechanikai ok (tumor), fiziológiás ok (szimpatikus hiperaktivitás - hashártya izgalom miatt) - mechanizmus nem teljesen tiszta
- a vastagbél víz és elektrolit visszaszívás után eltávolítja a székletet
- evést követően disztális elmozdulás a vastagbélben, tömegperisztaltika is lehet - csecsemők gyakran evés+székletürítés
- belső és külső szfinkter - vegetatív és akaratlagos szabályozás
- a székletürítés bonyolult, összehangolt művelet: testtartás, hasprés, gátizmok, szfinkterek

A bélműködés szabályozása I. ^{13/23}

- **belső kontrol:** a bél simaizomzata képes elektromos aktivitás generálására - ritmikus hypo-, és repolarizáció, Ca-spike-ot és kontrakciót válthat ki; nyújtás, béltartalom kémiai ingere befolyásolja
- **külső kontrol:** enterális idegrendszer, központi idegrendszer, lokális peptid hormonok
- **enterális idegrendszer**
  - mienterikus (Auerbach) és szubmukózális (Meissner) ideghálózat
  - lokális reflexívek
  - érzőneuronok: mechano-, kemo-, és ozmoreceptorok információit továbbítják - substance-P
  - interneuronok: n-Ach serkentő, enkefalinerg, szomatosztatinerg gátló
  - végrehajtó neuronok: kolokalizált Ach és tachikinin (pl. substance-P) - serkentő, mirigyeken VIP is; VIP, NO, ATP - gátló - morfin ezeket gátolja, tartós kontrakció, obstipáció

A bélműködés szabályozása II. ^{14/23}

- **központi idegrendszer**
  - paraszimpatikus beidegzés: főként enterális idegrendszerre interneuronjaira hat - serkentő
  - kisebb részben végrehajtó neuronokon - gyomorműködés, szfinkter ellazítás (pl. nyelőcső)
  - szimpatikus beidegzés: főleg vazomotor hatás
  - enterális idegrendszer sejtjein α_2 -receptoron át poszt-, és preszinaptikus gátlás
  - közvetlen serkentő α_1 hatás szfinktereken
- **lokális peptidhormonok**
  - bizonyítottan hormonok: szekretin, gasztrin, CCK, glükózdependens inzulinotróp peptid - sok más jelölt
  - igazoláshoz hormonszint mérés, bejuttatás (fiziológias vs. farmakológiai koncentráció), antagonisták
  - gasztrin és CCK C-terminális 5 as-e azonos, mindkettő több hosszúságban is hat - gasztrin család
  - szekretin, GIP, glükagon, VIP - szekretin család
  - hormontermelő sejtek közvetlenül érzékelik a béltartalom pH-ját és összetételét
  - egyeseknél bizonyítottan idegi szabályozás is van

Gasztrointesztinális hormonok

sejt	hormon	inger	gyomor	epe	hasnyálmirigy
G	gasztrin	peptidek as-ak a gyomorban	HCl termelés, mozgás nő		
CCK	kolecisztokinin	zsír, fehérje a vékonybélben	mozgás, ürülés csökken	epehólyag ürülés	enzimtermelés fokozódik
S	szekretin	sav a vékonybélben	ürülés csökken		kivezetőcső HCO ₃ ⁻ leadás fokozódik
GIP	glukózdependes inzulinotróp peptid	szénhidrát a vékonybélben	HCl termelés, ürülés csökken		

A szekréciós működés

- **háromféle szekréció típus:**
  - szekréciós-reszorpciós típus - fehérje, víz, elektrolitok szekréciója az acinusban, visszaszívás a kivezetőcsőben, pl. nyálmirigy
  - szekvenciális szekréciós típus - fehérje szekréció az acinusokban, víz és elektrolitok a kivezetőcsőben, pl. hasnyálmirigy, máj
  - párhuzamos szekréció - pl. gyomor, fősejtek: pepszinogén, fedő-, vagy parietális sejtek: HCl, intrinszik faktor, mellék-, vagy felületi sejtek: mucin és HCO₃⁻
- naponta 5-6 l emésztőnedv
- nyáltermelés
  - 3 pár nagy nyálmirigy: gl. parotis, submandibularis, sublingualis + sok kicsi a szájüregben
  - funkció: nedvesen tartás (szájszárazság - szomjúság), mucin, lizozim, IgA, öblítés (dog-breath), amiláz
  - szerózus és mucinózus acinus sejtek
  - NaCl visszaszívás miatt a nyál hipozmótikus
  - főként paraszimpatikus beidegzés, szimpatikus hatásra sűrű, viszkózus nyál
  - feltétlen és feltételes reflexek - trombitás és citrom

A gyomor szekréción működése

- a gyomorban párhuzamos emésztőnedv szekréción folyik, továbbá a G-sejtek gasztrint termelnek
- a nedv savas és izomtónikus
- a savas pH funkciója: pepszin optimuma, táplálék kémiai megtámadása (denaturálás), baktériumok elpusztítása
- a fedősejtek membránja mély betüremkedéseket (canaliculus) hoz létre, itt vannak a H-K-ATPáz molekulák - 10^6 koncentrációgradienst hoznak létre - ez a rekord (Cl^- és K^+ csatornán át lép ki)
- a H^+ forrása CO_2 és víz (szénsavanhidrát, $\text{HCO}_3^- / \text{Cl}^-$ csere)
- serkentés: vagus (m-ACh), gasztrin, hisztamin
- kefalikus, gasztrikus, intesztinális fázis
- gátlás: sósavszint, 10 C-nél hosszabb zsírsavak a vékonybélben
- fősejtek szekréciónjának fokozása n-ACh, sósav

A hasnyálmirigy szekréciónja

- nélkülözhetetlen az emésztéshez
- szekvenciális szekréción - acinus sejtek: aktív enzimek (α -amiláz, lipáz, DNáz, RNáz), proenzimek (tripszinogén, kimotripszinogén, prokarboxipeptidázok, profoszfólipáz, stb.); kivezetőcső: nagy mennyiségű, magas HCO_3^- tartalmú (lúgos) váladék
- CO_2 - HCO_3^- és H^+ (szénsavanhidrát), Na^+ / H^+ antiporter, Na^+ -pumpa, apikálisan HCO_3^- leadás
- Vater-papilla csúcsán az epevezetékekkel együtt szájadzik a bélbe
- enteropeptidáz (enterokináz) aktiválja a tripszint, az pedig az összes többit (van tripszinhibitor) - gyulladás során korán aktiválódhat - nekrozis - halál
- acinus sejtek aktiválása: CCK, m-ACh, VIP, szekretin - utóbbi serkenti a HCO_3^- szekréción

A máj működése

- szekréciós (epesavas sók) és exkréciós (bilirubin, koleszterin, mérgek, gyógyszerek, hormonok, stb.) működés
- parenchyma sejtek (75%) és epecsatornák hámsajtjei (25%) termelik, utóbbiak az elektrolitokat adják le
- szinuszoidok nagy pórusú endotellel, köztük egy sejtsoros parenchyma lemez - összefekvő májsejtek között epecanaliculus, két oldalán szoros illeszkedés - sérülése esetén sárgaság
- epehólyagban koncentrálódik az epe, naponta 3-szor 20-30 ml ürül
- a bélbe kerülő epesavas sók 95%-a visszaszívódik
- a bilirubin sterkobilinné alakul a bélben - széklet barna színe

Lebontás és felszívódás I.

- a bejutó szénhidrát teljesen lebomlik és felszívódik, a fehérjék és zsírok több, mint 90%-a
- szénhidrátok és fehérjék emésztése kétlépcsős a bélhámsejtek felszínén lévő enzimek (oligoszacharidázok, exopeptidázok) fejezik be a lumenális emésztést
- a felszívást nagyrészt a Na^+ gradiense működteti
  - bazolaterális Na^+ -pumpa
- szénhidrátok:
  - α -amilázok az 1-4 kötést bontják, 1-6-ot nem
  - nem bontják a laktóz β -galatozid kötését sem, csak a β -galatozidáz - hiányában laktózintolerancia
  - glukóz és galaktóz Na^+ kotranszporttal, fruktóz GLUT-5-el - lassabb, mert nem közvetett aktív transzport
  - bazolaterális membránon GLUT-2 viszi át mindet
  - a növényi rostok egy részét a baktériumok bontják, de ez nem hasznosítható, és gázfejlődéssel jár

Lebontás és felszívódás II.

21/23

- **fehérjék:**
  - endopeptidázok (pepszin, tripszin, kimotripszin, elasztáz) és exopeptidázok (karboxipeptidázok) liminálisan aminosavakra és kisebb peptidekre bontják
  - bélhámsejtek felszínén sokféle membránpeptidáz
  - átjutás aminosav (70-75%) és di-, illetve tripeptid (25-30%) formájában legnagyobb részt csoportspecifikus Na⁺ kotranszporterekkel, kisebb részben facilitatív transzporterekkel
  - bazolaterálisan facilitatív transzporterek
- **B₁₂-vitamin:**
  - fehérjéhez kötődve szívódik fel, ezért került ide
  - szükséglet napi 1-2 mikrogram - májban több éves tartalék
  - gyomorban R-proteinhez kapcsolódik, duodenumban R lebomlik, ellenálló intrinszik faktorhoz kapcsolódik
  - ileumban receptor indukálta endocitózis, vérben transzkobalamin II szállítja
  - vészes vérszegénység főleg intrinszik faktor hiányában

Lebontás és felszívódás III.

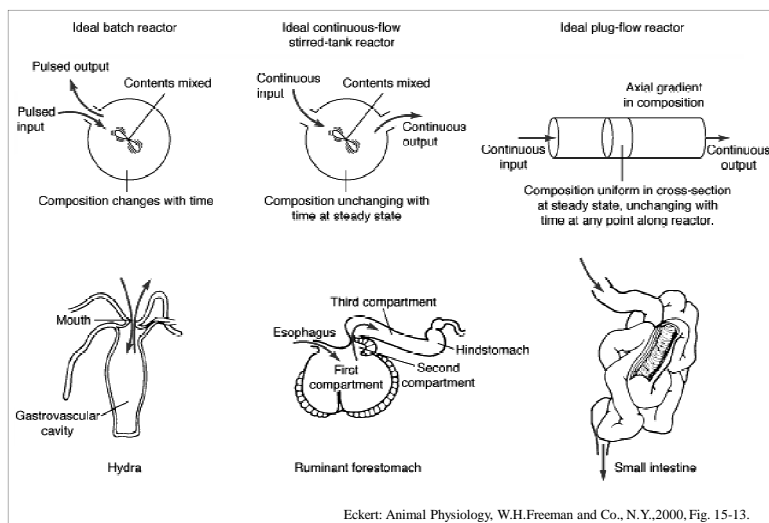
22/23

- **lipidek:**
  - vízben nem oldódnak, bontás csak lipid-víz határfelületen lehetséges micellák az epesavas sók segítségével
  - legfontosabb a hasnyálmirigy lipáza, általában csak 1,3 zsírsav hasítást végez
  - a micellákból a zsírsavak, 2-monogliceridek a bélhám sejtbe lépnek
  - ugyancsak a micellákban oldódnak, és onnan szívódnak fel a zsírolékony vitaminok (DEKA) - epesavas sók hiányában véralvadás zavar K-vitamin hiány miatt
  - a sejtben a zsírok újraszintetizálódnak (ER) és lipoproteineket alkotnak - ezekben trigliceridek, foszfolipidek, koleszterin és észterei, valamint apoproteinek vannak
  - sűrűség szerint VLDL, LDL, HDL lipoproteinek vannak
    - a legnagyobbak a kilomikronok
  - a Golgiból exocitózis útján a nyirokerekekbe jutnak
  - lipoproteinek a májban is keletkeznek

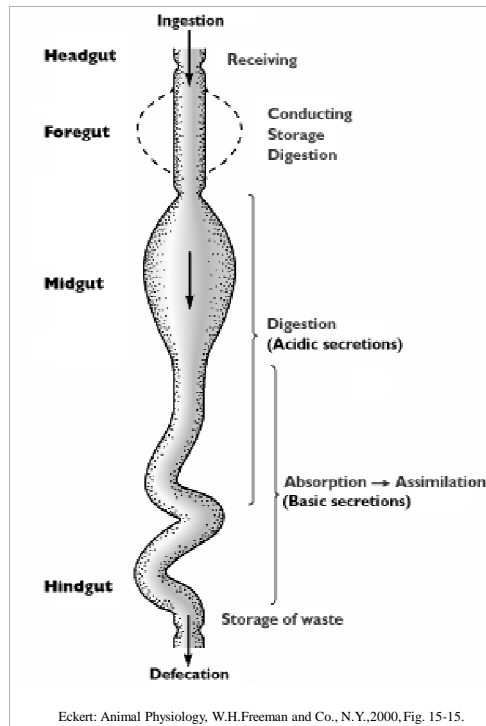
Lebontás és felszívódás IV.

- **kalcium:**
  - részben paracellulárisan, nagyobb részt azonban aktív transzporttal szívódik fel
  - szabályozás: kalcitriol (1,25-dihidroxi-D₃-vitamin)
  - bejutás ismeretlen módon - kalciumkötő fehérje - aktív transzport bazolaterálisan; a vitamin főleg a kötőfehérje mennyiségét növeli
- **vas:**
  - az enterocitában ferritin formájában tárolódik, a vérben transferrinhez kötődik - ha az enterocita telített, nem vesz fel több vasat
  - férfiaknak napi 1, nőknek (menstruáció) 2-3 mg vas kell - a veszteséget a lelökődő enterociták okozzák
- **víz és NaCl:**
  - a bazolaterális Na⁺-pumpa hajtja a Na⁺ felvételt - apikálisan Na⁺ csatorna - mennyiségét az aldosteron szabályozza
  - Cl⁻ és víz passzívan követi

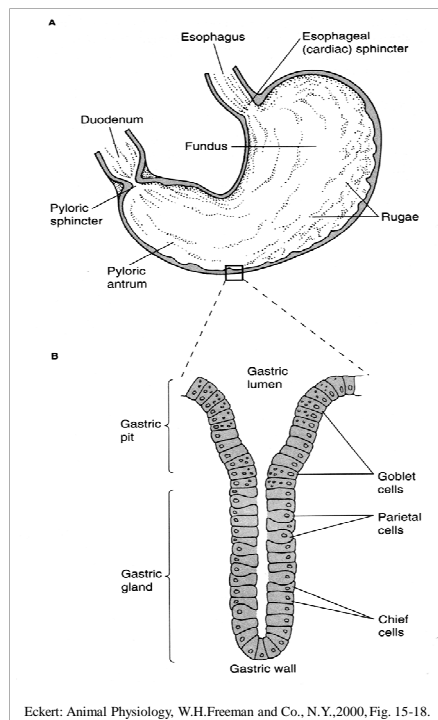
Reaktor típusok

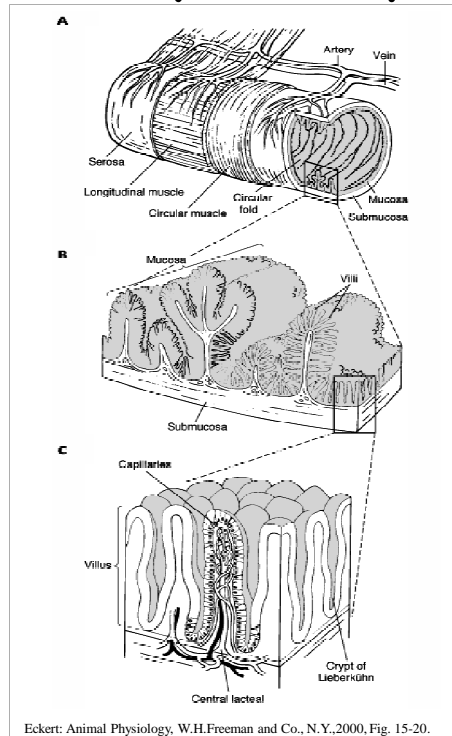
A bélcsatorna részei

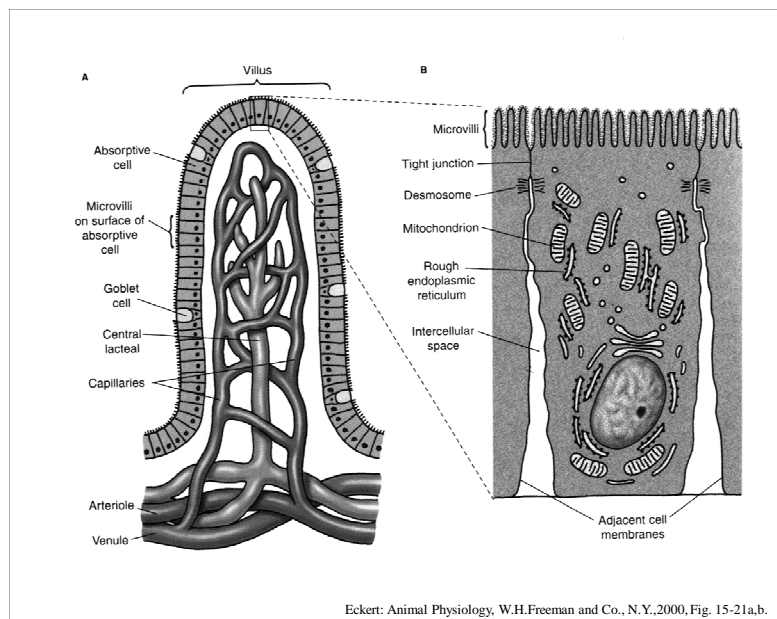
Az egyszerű gyomor

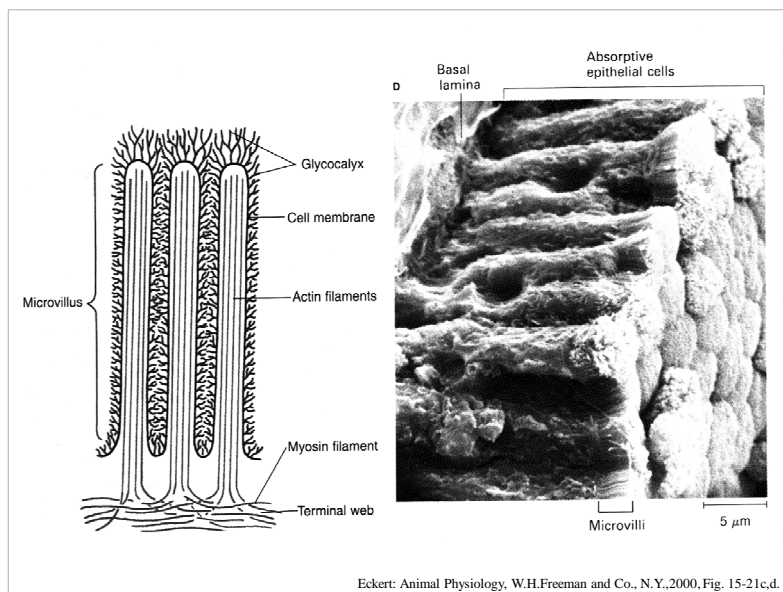
A vékonybél felépítése

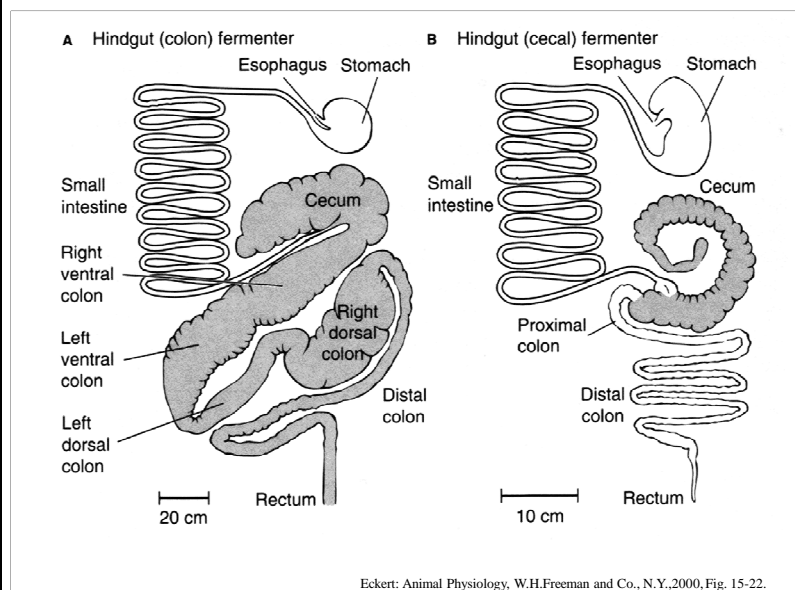
A bélboly szerkezete

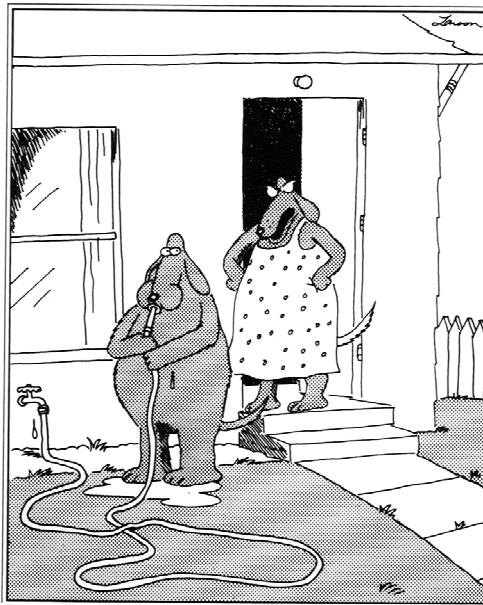
A kefeszegély

A fermentáció helye

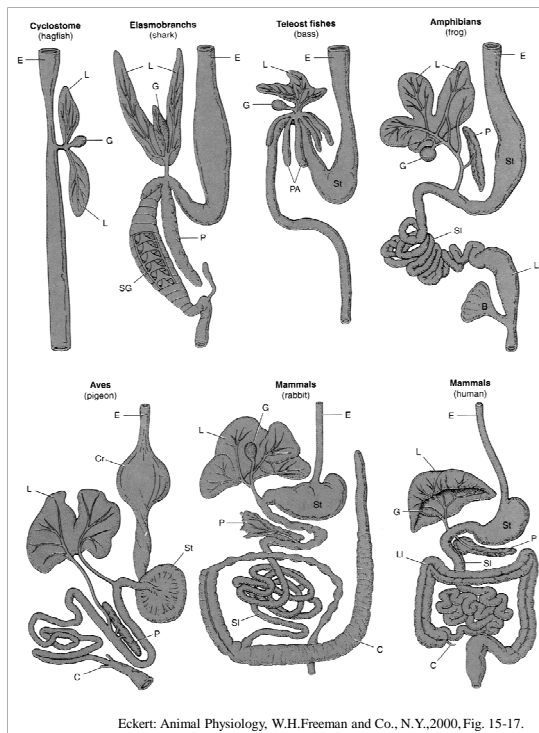
Magatartási kontroll

"So! Planning on roaming the neighborhood with some of your buddies today?"

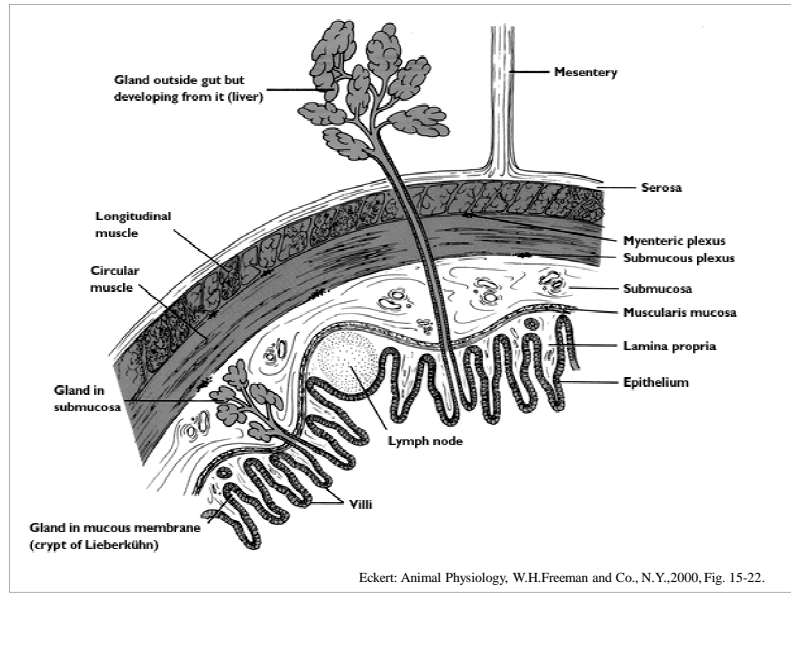
The Far Side Gallery 3, G.Larson, Andrews and McMeel, Kansas City, 1994, p..21.

Gerinces emésztőrendszerek

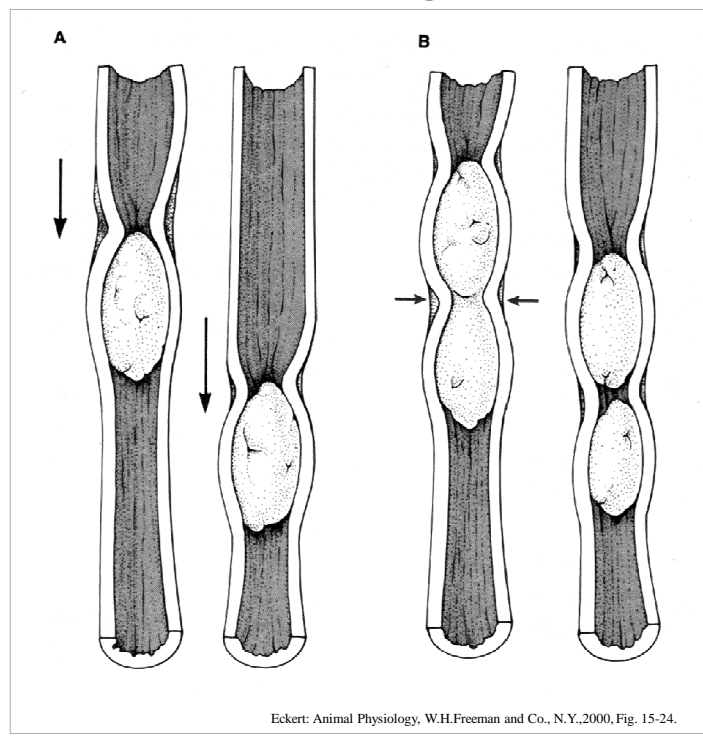

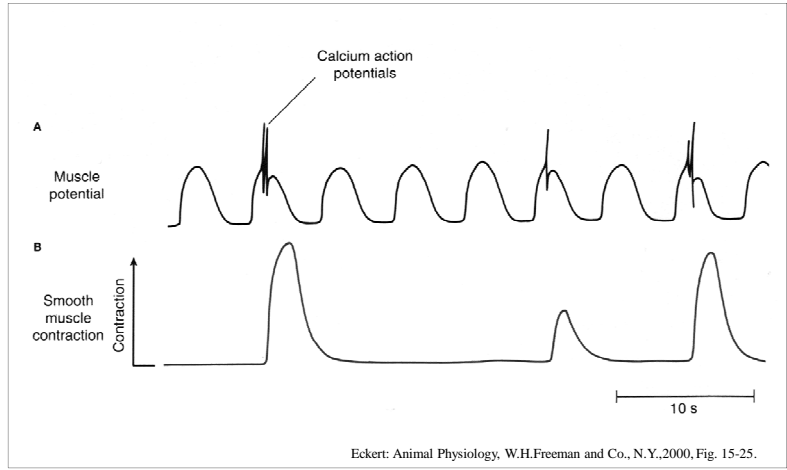
A tápcsatorna keresztmetszete

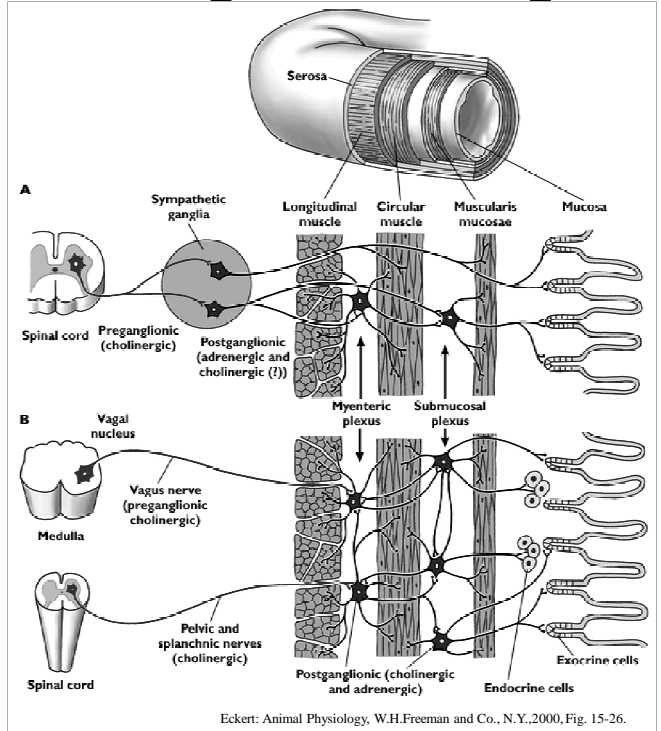
A bél mozgásai

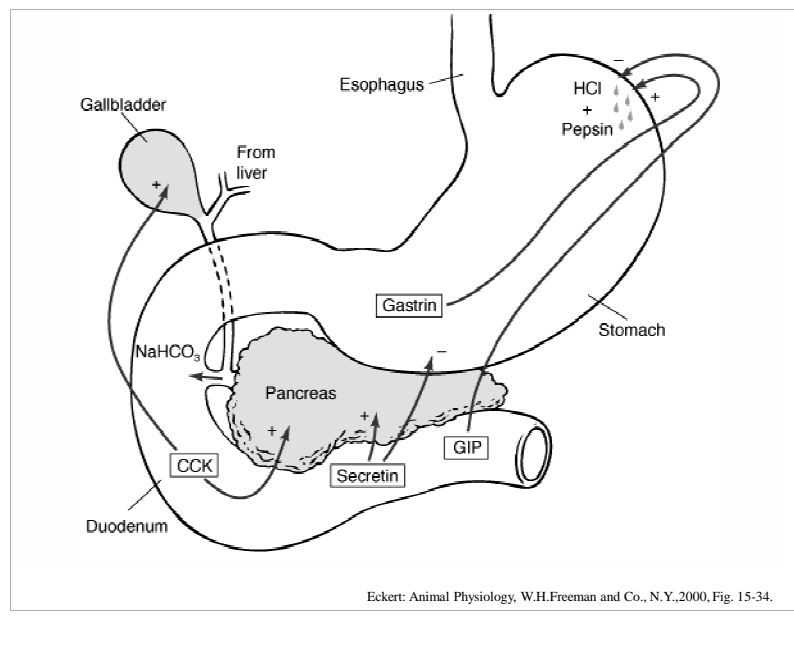
Bazális elektromos ritmus

A bél vegetatív beidegzése

Gasztrointesztinális hormonok

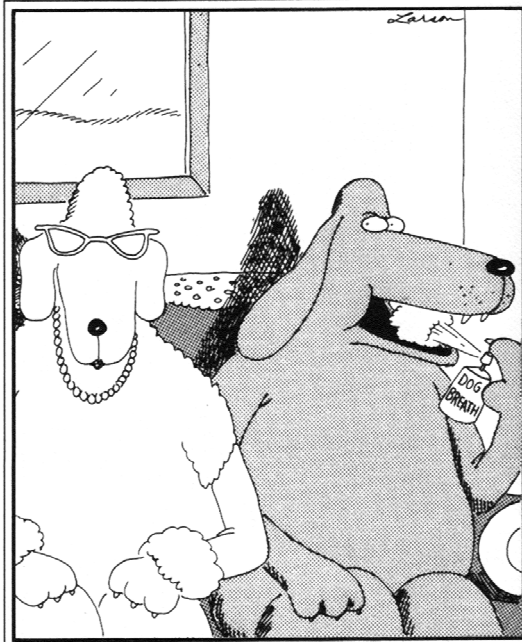
A bélcsatorna emésztőnedvei

Region	Secretion	Daily amount (L)	pH	Composition*
Buccal cavity				
Salivary glands	Saliva	1+	6.5	Amylase, bicarbonate
Esophagus				
Stomach	Gastric juice	1-3	1.5	Pepsinogen, HCl, rennin in infants, "intrinsic factor"
Pancreas	Pancreatic juice	1	7-8	Trypsinogen, chymotrypsinogen, carboxy- and aminopeptidase, lipase, amylase, maltase, nucleases, bicarbonate
Gall-bladder	Bile	1	7-8	Fats and fatty acids, bile salts and pigments, cholesterol
Duodenum	'Succus entericus'	1	7-8	Enterokinase, carboxy- and aminopeptidases, maltase, lactase, sucrase, lipase, nucleases
Jejunum				
Ileum				
Cecum				
Colon				
Rectum				

*Excluding mucus and water, which together make up some 95% of the actual secretion.

Eckert: Animal Physiology, W.H.Freeman and Co., N.Y.,2000, Fig. 15-29.

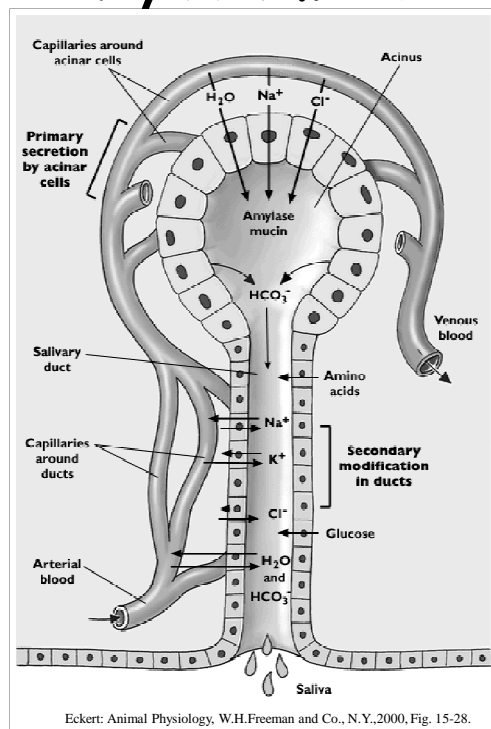
A nyál öblítő funkciója

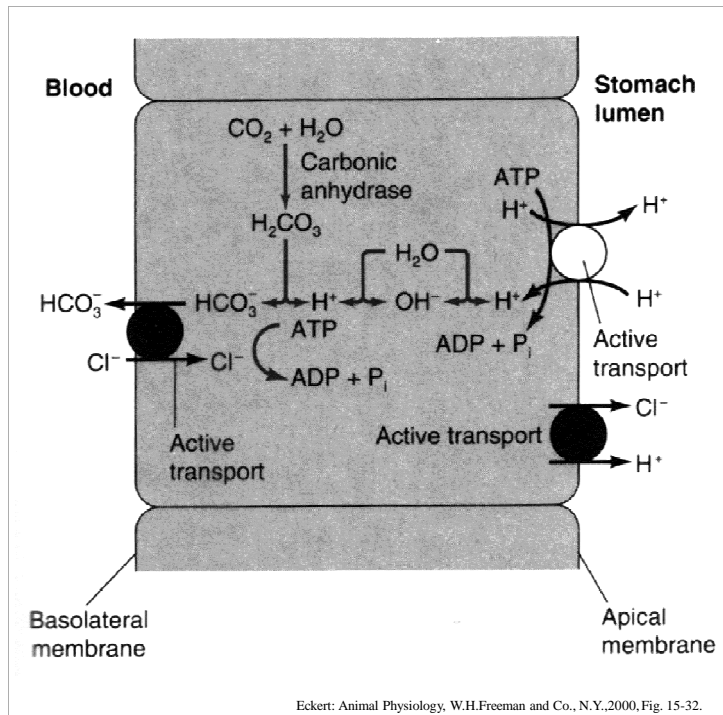
Rusty makes his move.

The Far Side Gallery 3, G.Larson, Andrews and McMeel, Kansas City, 1994, p.24.

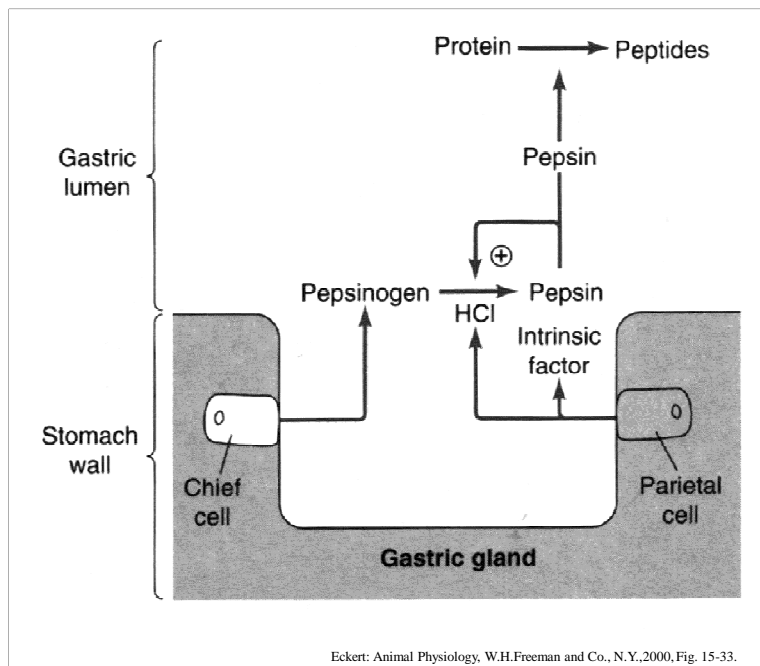
Nyáltermelés

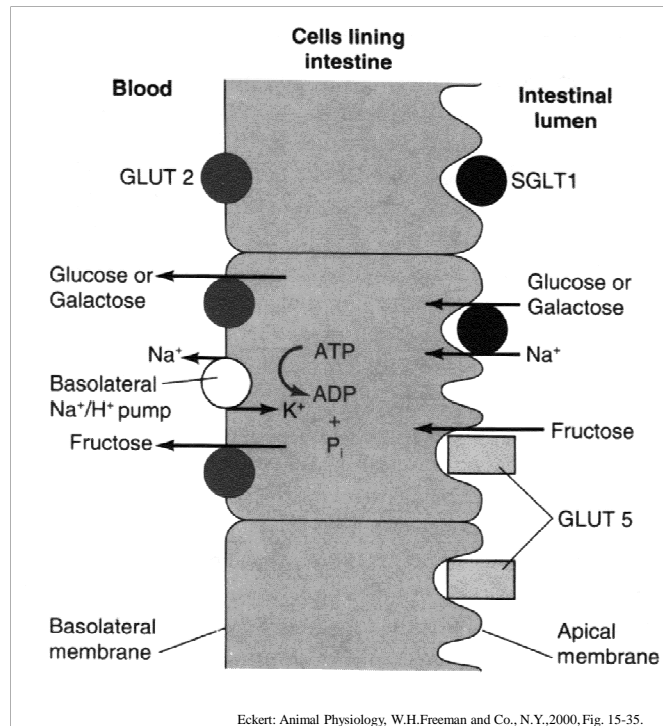
HCl szekréció a gyomorban

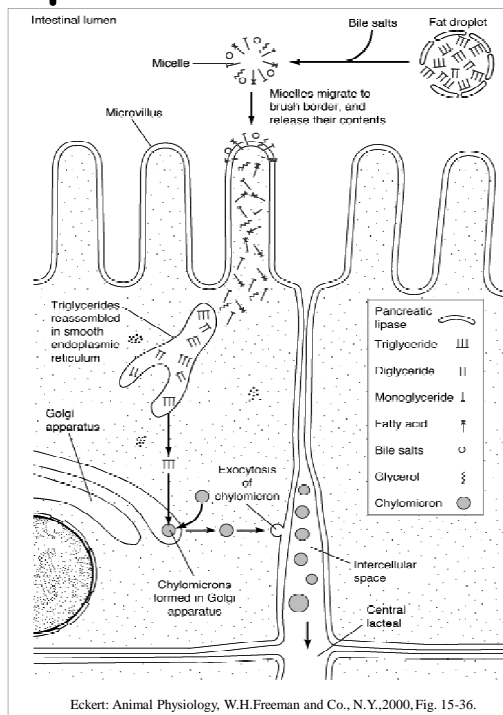
Pepszinszekréció a gyomorban

Cukor felvétel a bélben

Lipidfelvétel a bélben

Folyadékegyensúly a bélben

